

УДК: 343**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗБІЙ****Паламарчук К. В.**

Національна академія внутрішніх справ, Україна, Київ

Анотація. В даній статті розглянуто методологічні засади здійснення дослідження кримінальної відповідальності за розбій. Метою є визначення найбільш правильних та раціональних методів вивчення даного злочину, таких, як компаративний, історичний, порівняльно-правовий, соціологічний, статистичний, моделювання, правового прогнозування тощо. Результат пошуків знаходить своє відображення в: окресленні методів, які використовуються в дослідженні на трьох рівнях методології науки; обґрунтуванні методологічних передумов здійснення дослідження кримінальної відповідальності за розбій, які дозволять найбільш точно дослідити історичний розвиток розбою в Україні та інших державах, здійснити компаративний аналіз ст. 187 КК України та відповідних статей іноземного кримінального законодавства. Обрані нами методи можуть використовуватись не лише при дослідженні кримінальної відповідальності за розбій, але й при розгляді аналогічних питань компаративного аналізу інших злочинів проти власності.

Ключові слова: теоретичні передумови, методологія, метод, компаративістика, власність.

Паламарчук К. В. Методологические основы исследования уголовной ответственности за разбой/ Национальная академия внутренних дел, Украина, Киев

Аннотация. В данной статье рассмотрены методологические основы проведения исследования уголовной ответственности за разбой. Целью является определение наиболее правильных и рациональных методов изучения

указаного преступлення, таких, як компаративний, історичний, порівняльно-правовий, соціологічний, статистичний, моделювання, правового прогнозування тощо. Результат наукових пошуків відображається в: визначенні методів, які використовуються на трьох рівнях методології науки; обґрунтуванні методологічних передумов проведення дослідження кримінальної відповідальності за розбій, які дозволяють найбільш точно дослідити історичне розвиток розбою в Україні і інших країнах, здійснити компаративний аналіз ст. 187 УК України і відповідуючих статей іноземного кримінального законодавства. Обрані нами методи можуть використовуватися не тільки при дослідженні кримінальної відповідальності за розбій, але й при розгляді аналогічних питань порівняльного аналізу інших злочинів проти власності.

Ключевые слова: теоретичні передумови, методологія, метод, компаративістика, власність.

Palamarchuk K. Methodological principles of research criminal responsibility for robbery/ National Academy of Internal Affairs, Ukraine, Kiev

Methodological bases of realization of research of criminal responsibility for robbery are considered in this article. The aim is determination of the most correct and rational methods of research of robbery, such as historical, comparatively-legal, sociological, statistical, designs, legal prognostication etc. The result of scientific searches is represented in: determination of method that is used on three levels of science methodology; ground of methodological pre-condition of realization of research of criminal responsibility for robbery. Our methods can be used for investigation of criminal responsibility for other crimes against property.

Keywords: theoretical background, methodology, method, comparative method, property.

Вступ. При порівняльно-правовому дослідженні кримінальної відповідальності за розбій необхідно звернути увагу на методологічні передумови його здійснення. Вони, на наш погляд, полягають у правильному та раціональному виборі методів, принципів, форм та способів науково-дослідної діяльності у галузі кримінального права. Це пояснюється тим, що залежно від сутності вихідних методологічних принципів, на яких базується правове мислення, тип правової культури, здійснюється не тільки наукове пізнання права, а і його практичне втілення у реальну площину життя. Слід зазначити, що методологія правознавства, його окремих складових перебуває у нерозривному зв'язку з домінуючими у суспільстві принципами правової доктрини, яка по суті й виконує функцію вихідних начал праворозуміння, закладає основи правового пізнання дійсності

Методологічна проблема є однією з важливих для кримінального права. За сучасних умов розвитку цієї науки вона набуває особливої актуальності, оскільки неможливо вирішувати завдання побудови правової держави і підвищувати ефективність правового регулювання суспільних відносин без їх належного методологічного забезпечення. Питання методології досліджувала чимала кількість науковців: М. Баруцька-Арцтова, В. С. Батиргарєєва, М. Братасюк, Ю. В. Голік, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, В. І. Касьян, Д. А. Керімов, О. В. Козаченко, М. І. Колос, М. В. Костицький, Х. Кетц, Н. М. Кушнарєнко, М. І. Панов, В. М. Попович, С. В. Савчук, Ю. А. Тихомиров, С. В. Хилюк, В. М. Шейко та багато інших. Однак, ґрунтовних розробок по методології дослідження саме кримінально-правової науки, на жаль, немає. Також цікавим та досі не дослідженим залишається питання методології дослідження кримінальної відповідальності за злочини проти власності (в т.ч. кримінальної відповідальності за розбій).

Метою цієї статті є чітке визначення методології дослідження кримінальної відповідальності за розбій для формування правильного підходу до вивчення предмету та об'єкту наукових пошуків, висунення найбільш

ймовірних гіпотез, окреслення меж досліджуваних питань та можливостей їх теоретичного вдосконалення з подальшим впровадженням у практичну діяльність. Раціональний вибір методології дослідження забезпечує структурованість, чіткість та послідовність викладу матеріалу не лише в хронологічних, а й у географічних рамках.

Виклад основного матеріалу. Складність та багатогранність порівняння кримінальної відповідальності за розбій в Україні та інших державах світу приводять до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки. Як слушно зауважують В. М. Шейко та Н. М. Кушнарєнко, методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [1, с. 26].

Для успішного проведення будь-якого порівняльно-правового дослідження ключовим є *компаративний метод* (порівняльно-правовий), який останнім часом набув істотного і динамічного розвитку. Однак, ми схиляємося до точки зору М. Баруцької-Арцтової, яка розглядає порівняльне правознавство не як метод чи науку, а як комплексний дослідницький підхід [2, с. 140]. Цій сфері юридичної діяльності характерні різні назви: порівняльне право, порівняльне законодавство, порівняльна юриспруденція, правова компаративістика, компаративістика, юридична компаративістика тощо.

Компаративістика (лат. «compare» – порівнюю, фр. «lacompare» – компаративістика, порівняння) – це порівняльне вивчення правових явищ в межах різних національних культур, процесів їх взаємозв'язку, взаємодії, взаємовпливів на основі різних методів правового порівняння [3, с. 71]. Таким чином, вивчення іноземного права таким, яким воно являється «саме по собі», направлено на виявлення одиничного, в якому існує загальне, особливе та унікальне. Плюралізм поняття порівняльного права існує не лише серед науковців, а й у рамках традицій, які склалися в різних країнах. Так,

національним школам Англії та США характерна орієнтація на порівняльний метод, історичне порівняння (традиції), емпіризм та казуальність; французька школа відрізняється прагненням виявити певне універсальне право; німецька школа, в свою чергу, орієнтована на філософські та теоретичні проблеми [3, с. 78].

До значення компаративного підходу науковці ставляться неоднозначно, вирізняючи як недоліки, так і переваги. Так, наприклад, Ю.А. Тихомиров до негативних рис компаративістики відносить недостатність «коректності співставлення, точності оцінок можливого запозичення» іноземного правового досвіду; домінування «пасивної інформативності» над «справжньою аналітичністю» тощо [4, с. 30]. Відомі компаративісти К. Цвайгерт та Х. Кетц вважають, що помилки ранніх теоретичних та методологічних уявлень про порівняльні дослідження обумовлені домінуванням теологічного підходу, згідно з яким завдання, цілі та засоби порівняльного підходу виходили з попередньо даного філософського чи доктринального постулату [5, с. 48]. Зважаючи на різноманітні погляди та висновки різних науковців, нами було обрано такі оптимальні та, на наш погляд, вдалі методи компаративного підходу, як порівняльний (базовий у співставленні ознак і елементів складу розбою) та історичний, або порівняльно-історичний (як допоміжний метод дослідження кримінальної відповідальності за розбій у ретроспективі) – це сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються, визначити їхню генетичну спорідненість, загальне й специфічне в їхньому розвитку [6, с. 13].

Порівняльно-історичний метод дозволяє розкрити генезис кримінальної відповідальності за розбій на території, яку займає сучасна Українська держава; виявити закономірності законодавчого розвитку злочину, який ми розглядаємо; дослідити вплив іноземного права та виокремити періоди розвитку власне українського кримінального законодавства, що вносить

певну чіткість і зрозумілість у теорію кримінального права, як основу для детального вивчення розбою не лише як злочину, а й як суспільного явища.

Порівняльно-логічний метод передбачає добір правил та влучних прийомів роботи з джерельною базою по обраній тематиці. Він дозволить розкрити ключові питання та за допомогою логіки провести паралелі між законодавчо закріпленим складом розбою в Україні та інших країнах світу, знайти їх подібні та відмінні риси.

За допомогою порівняльно-модельного методу ми маємо можливість представити модель удосконаленої статті КК України, порівняти її з чинною редакцією ст. 187 КК, а також із законодавчими формулюваннями зарубіжних кримінальних законів. До того ж даний підхід показує відносність існуючого національного кодексу, розширює горизонт і збільшує потенціал юридичних досліджень та їх практичну значимість, допомагає встановити те, як розв'язується одна й та ж соціально-правова проблема в різних країнах світу, побачити та співвіднести між собою основні напрями законодавчих реформ у міжнародному порівняльному розрізі, дозволяє врахувати як позитивний так і негативний зарубіжний досвід. Отже, використання компаративного підходу дає нам можливість повно та вичерпно дослідити риси кримінальної відповідальності за розбій в рамках різних правових традицій, виокремити загальні та відмінні ознаки вказаного злочину в межах конкретної правової сім'ї, зіставити та порівняти кримінально-правові традиції в Україні та інших країнах світу.

Зрозуміло, що використовуючи лише компаративний підхід, неможливо виконати поставлені завдання та досягнути мети, тому під час дослідження кримінальної відповідальності за розбій використовувались наступні загальнонаукові та конкретно наукові методи:

1. *Соціологічний* (інші назви – метод юридичної соціології, соціолого-юридичний) – це шлях заглиблення пізнання від об'єкта до предмета, від первісних, емпіричних знань про право до теоретичного,

категоріально-правового, наукового соціолого-юридичного знання про нього. Іншими словами, соціолого-юридичне вивчення та аналіз кримінальної відповідальності за розбій як особливого динамічного соціально-правового феномену з точки зору генезису та становлення розбою, як злочину, в суспільстві – це його поняттєво-правове осмислення, теоретичне моделювання, конструювання як системи кримінально-правових понять, які мають відношення до такого вказаного складу злочину [7, с.75].

2. *Статистичний.* Цей метод полягає у вивченні кількісних змін у структурі злочинності, в нашому випадку – розбоїв, та опрацюванні їх з науковими і практичними цілями. Використання офіційних статистичних даних дає змогу виявити тенденції розвитку рівня розбоїв, використовуючи різноманітні показники (кількість злочинів даного виду, які вчинені за певні роки, особи злочинців, жертв, розмір та вид заподіяної шкоди тощо). Під час аналізу статистичних даних, виявляються схожі риси та відмінності, за якими виокремлюються групи, типи явищ та їх особливості [8, с. 50]. При дослідженні кримінальної відповідальності за розбій ми використовуємо статистику попереднього розслідування, яка враховує кількість порушених кримінальних справ, зареєстрованих злочинів, затриманих злочинців, арештованих осіб, розкритих злочинів, та статистику кримінального судочинства, яка, в свою чергу, охоплює облік судимостей осіб та діяльності судових органів.

3. *Моделювання* – це метод теоретичного та практичного опосередкованого пізнання явищ, які не піддаються безпосередньому вивченню. Цей метод зарекомендував себе у юридичній практиці як ефективний засіб виявлення суттєвих ознак явищ та процесів за допомогою моделей, тому використовується нами у створенні проекту змін і доповнень до чинної редакції ст. 187 КК України.

4. *Системний.* У юридичній літературі також розглядається, як підхід (у широкому значенні), хоча принципової різниці не вбачається. Його

сутність полягає у комплексному вивченні великих та складних об'єктів (систем), дослідження їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх складових (елементів та підсистем). Активно використовуючи системний метод, ми вивчаємо кримінальну відповідальність за розбій як єдину складну систему, котра в свою чергу складається з підсистем (або систем нижчого порядку): об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, призначення покарання за нього тощо. За логікою речей об'єктивні ознаки розбою в свою чергу складаються з інших підсистем – об'єкта та об'єктивної сторони. Аналогічний порядок стосується й інших підсистем складу цього злочину. Отже, використання системного методу у нашому дослідженні допомогло уникнути хаосу, сприяло чіткості та структурованості представленої науково-дослідної роботи.

5. *Бібліометрія.* Даний метод належить до групи кількісно-якісних методів, які на даний час активно використовують в наукових колах. З його допомогою проаналізовані публікації українських авторів за темою дослідження, враховуючи хронологію їх видань (в контексті зміни правової думки під впливом домінуючої у державі ідеології, що виявилось цікавим та корисним спостереженням), публікації вітчизняних та зарубіжних науковців за кордоном та ін. [1, с. 52].

Поряд з двома описаними вище рівня методології, існує третій, не менш важливий та значимий – *філософський*, адже теоретико-методологічна доктрина у праві – це теоретична база розуміння керівних ідей та принципів у праворозумінні; найвищий рівень методології науки, що визначає загальну систему принципів пізнання, особливостей явищ, процесів та сфер діяльності. До того ж, кримінальне право – це та галузь права, яка має свою власну філософію. Осягнути сутність філософії кримінального права – означає зрозуміти кримінальне право, його суть та призначення.

Крім вказаних вище використовуються також методи *правового прогнозування*, які допомогли визначити перспективні напрями вдосконалення

національного кримінального законодавства, а саме ст. 187 КК України, *математичний* – при здійсненні підрахунків та розрахунків у процесі емпіричних досліджень тощо; *кібернетичний* – при використанні можливостей комп'ютерної техніки для обробки й аналізу різних масивів інформації правового характеру, створенні у дисертаційному дослідженні схем, таблиць, графіків.

Перегляд правової доктрини на філософському рівні дає змогу зрозуміти, що основою та критерієм кримінального права (як і будь-якого іншого) виступає природне право людини, його природність та невід'ємність закріплюється як у міжнародному, так і в національному конституційному законодавстві. Саме це положення було основним філософським принципом при написанні даної роботи. По суті, філософський метод – це призма, через яку науковець дивиться на свою проблему та шляхи її вирішення. Одним із ключових методів філософської (альтернативна назва – фундаментальна) методології є діалектика – вчення про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та пізнання і сформований на цьому вченні універсальний метод мислення та діяльності [9, с. 166], на основі якого й було розроблено важливі положення дослідження кримінальної відповідальності за розбій. Хоча діалектика є одним з найпоширеніших методів та принципів філософської методології, але далеко не єдиним. Також нами використовуються методи формалізації (відображення змістовного знання у формалізованій мові, яка створюється для тотожного вираження думок з метою запобігання можливості неоднозначного розуміння) та гіпотетико-дедуктивний (як спосіб теоретичного дослідження, що передбачає створення системи дедуктивно пов'язаних між собою гіпотез, з яких виводять твердження про емпіричні факти).

Таким чином, з використанням усіх описаних методів у дослідженні здійснюється історико-порівняльне вивчення кримінальної відповідальності за розбій в рамках національної правової традиції та інших правових сімей

світу. Для цілісності, зрозумілості та завершеності тексту дисертаційного дослідження порівняння охоплюватиме макро- та макрорівень. Макрорівень охоплює окремі правові системи, як об'єкт дослідження. Цей рівень прийнято вважати основним у порівняльному правознавстві, оскільки він спрямований на розкриття взаємного впливу та взаємовідносин правових систем сучасності, умовно кажучи вивчення юридичної географії світу. Не меншу увагу нами було приділено й вивченню обраної наукової проблеми на мікрорівні, тобто спираючись і розглядаючи емпіричні та прикладні аспекти, які прямо чи дотично стосуються розбою, як злочину проти власності.

Як вказано раніше, нами здійснюється компаративний аналіз кримінально-правового явища в розрізі різних правових сімей світу, що у деякій мірі видається абсурдним та викликає дискусію так, як неможливо порівнювати не порівнювані об'єкти. З цього приводу А.В. Савченко зазначає, що навіть припускаючи непорівнянність різних галузей права (у т. ч. кримінально-правової) та пов'язані з ними інститути та норми права у державах, які є представниками різних правових сімей, все одно (щоб підтвердити чи, навпаки, спростувати таку тезу) необхідно звернутись до порівняльного методу, застосувати відповідні засоби та прийоми, щоб хоча б спробувати це зробити [10, с. 22]. Ми не можемо не погодитись з даною тезою, адже вона виявляється цілком об'єктивною та раціональною. О. Д. Тихомиров також позитивно ставиться до порівняння держав-представників різних правових сімей, вказуючи, що у взаємозв'язку порівняльного правознавства та правових сімей варто вивчати не лише те, яким чином порівняльне правознавство відображає правову дійсність різних країн або їх об'єднань, але й те, яким чином національні правові системи, правові сім'ї, міжнародне та регіональне право впливають на характеристики порівняльного правознавства, яке є одним із компонентів правової системи, правової дійсності країни, проявом та формою взаємодії юридичних наук різних держав та цивілізацій. А якщо є всезагальна юридична наука, то

повинна існувати й всезагальна юридична дійсність. Тож дійсність існує у вигляді міжнаціональних та всенаціональних правових реалій [3, с. 42]. Особливо це актуально на сучасному етапі розвитку світу, коли посилюються інтеграційні процеси в багатьох сферах державного і громадського життя. Світове співтовариство й держави визнають важливе значення загально правових систем. Зростає інтерес до вивчення і взаємного використання досвіду розвитку національних законодавств, обміну правовою інформацією та науковими ідеями.

Висновки. Підсумовуючи вище викладену інформацію, ми дійшли до наступних умовиводів:

1. Під методом дослідження кримінальної відаовідальності за розбій слід розуміти систему доцільно обраних, врегульованих між собою принципів, правил та способів дослідження, які органічно взаємодіють між собою, та мають найвищий ступінь ефективності та результативності.

2. Нами використовуються наступні методи дослідження кримінальної відповідальності за розбій: компаративний, історичний, соціологічний, статистичний, моделювання, системний, бібліометрія, правового прогнозування, діалектика та ін.

3. Застосування перелічених методів дозволить: обґрунтувати теоретичні та методологічні передумови здійснення дослідження кримінальної відповідальності за розбій; дослідити історичний розвиток розбою в Україні та в зарубіжних країнах; здійснити кримінально-правову характеристику складу розбою і його кваліфікуючих ознак в порівняльно-правовій площині; дослідити спірні питання кваліфікації розбою та відмінності його від суміжних складів злочинів; визначити види та межі покарання за розбій в Україні та за кордоном; визначити основні напрями вдосконалення національного кримінального законодавства в частині відповідальності за розбій з урахуванням іноземного досвіду тощо.

Література:

1. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності: Підручник. – 5-е вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 307 с.
2. Баруцка-Арицова М. Методологические проблемы сравнительных исследований в правовых и иных общественных науках / М. Баруцка-Арицова// Сравнительное правоведение / Под ред. Туманова В. А. – М.: Прогресс, 1978. – 240с.
3. Тихомиров О. Д. Юридична компаративістика: філософські, теоретичні та методологічні проблеми :монографія / Тихомиров О. Д. – К.: Знання, 2005. – 335 с.
4. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения/ Тихомиров Ю. А . – М.: Норма, 1996 – 324 с.
5. Цвайгерт К., Кёту Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2-х т.: Пер. с нем. – Т. 1: Основы – М.: Междунар. Отношения, 1998. – С. 8–12.
6. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение и юридическая география мира / Саидов А. Х. / Отв. ред. В. А. Туманов. – М.: Ин-т гос-ва и права РАН, 1993. – С. 10–15.
7. Савчук С. В. Юридична соціологія: предмет та місце в системі юридичних наук:Монографія / М-во освіти і науки України. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2003. – 238 с.
8. Лунеев В. В. Юридическая статистика: Учебник: Ин-тгосуд. и права НАН. – Москва: Юрист, 2000. – 399 с.
9. Касьян В. І. Філософія: навч. посіб. – 6-те вид., стер. – К.: Знання, 2010. – 347 с.
10. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / Савченко Андрій Володимирович. – К., 2007. – 616 с.

References:

1. Sheiko V. M., Kushnarenko N. M. *Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnoi diialnosti: Pidruchnyk*. – 5-e vyd., ster. – K.: Znannia, 2006. – 307 s.
2. Barutska-Artstova M. *Metodologicheskie problemy sravnitelnykh issledovaniy v pravovykh i inykh obshchestvennykh naukakh* / M. Barutska-Artstova // *Sravnitelnoe pravovedenie* / Pod red. Tumanova V.A. – M.: Progress, 1978. – 240с.
3. Tykhomyrov O. D. *Jurydychna komparatyvistyka: filosofsjki, teoretychni ta metodologichni problemy :monohrafiia* / Tykhomyrov O. D. – K.: Znannja, 2005. – 335 s.
4. Tikhomirov Yu. A. *Kurs sravnitel'nogo pravovedeniya*/ Tikhomirov Yu. A . – M.: Norma, 1996 – 324 s.
5. Tsvaygert K., Ketts Kh. *Vvedenie v sravnitelnoe pravovedenie v sfere chastnogo prava: V 2-kh t.: Per. s nem.* – T. 1: *Osnovy* – M.: Mezhdunar. Otnosheniya, 1998. – S. 8–12.
6. Saidov A. Kh. *Sravnitelnoe pravovedenie i yuridicheskaya geografiya mira* / Saidov A. Kh. / Otv. red. V.A. Tumanov. – M.: In-t gos-va i prava RAN, 1993. – S. 10–15.
7. Savchuk S. V. *Yurydychna sotsiologhiia: predmet ta mistse v systemi yurydychnykh nauk:Monohrafiia* / M-vo osvity i nauky Ukrainy. Chernivetskyi nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. – Chernivtsi: Ruta, 2003. – 238 s.
8. Luneev V. V. *Yuridicheskaya statistika: Uchebnik: In-tgosud. i prava NAN.* – Moskva: Yurist, 2000. – 399 s.
9. Kasian V. I. *Filosofii: navch. posib.* – 6-te vyd., ster. – K.: Znannia, 2010. – 347 s.
10. Savchenko A. V. *Porivnialnyi analiz kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy ta federalnoho kryminalnoho zakonodavstva Spoluchenykh Shtativ Ameryky: dys. ... doktora yuryd. nauk: 12.00.08* / Savchenko Andrii Volodymyrovych. – K., 2007. – 616 s.

